קונטרס - שלא לעבור כנגד המתפלל

קונטרס - שלא לעבור כנגד המתפלל

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/קונטרס-שלא-לעבור-כנגד-המתפלל/
הקובץ נוצר ב־19 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דברים אחדים 4
באילו אופנים אסור לעבור כנגד המתפלל ובאיזה אופן מותר, ומה לדעת הזוהר 5
שאלות ותשובות בענין לעבור כנגד המתפלל 6
ציורים 9

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל הרבנית ליקבורניק תליט"א**

הרב חיים ליקבורניק ז"ל
בהסכמת הרבנים הגאונים הרב יהודא שפירא והרב נתן גשטטנר והרב שמואל אליעזר שטרן שליט"א

דברים אחדים

הנני נותן לפניכם היום ברכה "קונטרס קיצור הלכות" מספר משנה ברורה בה"ל ושעה"צ בענין שלא להפסיק כנגד המתפלל (שו"ע או"ח סימן ק"ב), בתוספת ציורים הממחישים את עיקרי ההלכות בצורה ברורה ומאירת עיניים.
ואם כי אקוה בעזהשי"ת להוציא לאור על כל הלכות תפילה, מ"מ ראיתי חובה לעצמי להזדרז ולפרסם חלק זה, כי ראה ראיתי שהלכות אלו שיסודם הוא שלא להפסיק בין המתפלל לשכינה, וי"א שלא להפריע כונת המתפלל, מזולזלות אצל רבים מהמתפללים, וגם כי לרבים לא נהירים פרטי ההלכות בענין זה.
ודרשו חז"ל (ברכות ו' ב') על הפסוק "כרום זלות לבני אדם" אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן, ופרש"י ז"ל: כגון תפילה שעולה למעלה. ולכן אמרתי לזכות את הציבור ע"י הוצאה מיוחדת זו ואקוה כי עי"ז יתרבו המקפידים בהלכות אלו ויתרבה כבוד שמים בעולם, ובזכות זה ישמע ה' שועתנו ויקבל תפלותינו ברצון אכי"ר.
המצפה שיתגדל ויתקדש שמו הגדול
חיים ב"ר יהושע זאב ז"ל ליקבורניק
מחבר קצור הלכות על המועדים ותפילין

סימן ק"ב - באילו אופנים התירו לשבת תוך ד' אמות של המתפלל - ובאיזה אופן יש אוסרים לשבת אפילו מחוץ לד' אמות

א. אסור לישב בתוך ארבע אמות של מתפלל, [וכן בתוך ארבע אמות של הש"ץ או אלו שהש"ץ מוציא אותם בתפלת שמונה עשרה], בין מלפניו בין מן הצדדין (ולא ברור מה דעת המחבר לענין לשבת מאחורי המתפלל בתוך ד' אמות ועיין בב"י ובד"מ). והרמ"א מוסיף דאף מלאחוריו אסור וכן הסכימו האחרונים, ואין צריך ד' אמות עם האלכסון אלא ד' אמות עגולות. ואפילו אם המתפלל עומד בתחנונים שלאחר התפלה, כל זמן שלא פסע אסור לישב בארבע אמותיו. ואף לסמוך (דהיינו, שאם ינטל אותו דבר שסומך עליו, יפול) אסור, אך סמיכה במקצת, שאם ינטל יוכל לעמוד, יש להקל במקום הדחק (סעיף א' וס"ק א' ב' ג' ד' ובסימן קכ"ד במ"ב ס"ק כ' ושעה"צ כ'. ועיין עוד בסימן קמ"א ס"ק ב' במ"ב ובסימן תר"ז ס"א).

ב. אם המתפלל עומד בצד אחד מדבר שהוא קבוע, גבוה עשרה ורחב ארבעה (טפחים), מותר לישב בצד השני אפילו בתוך ד' אמות, דהא מפסיק רשות, וכן (לשבת) באלמעמר"ע (פי', בימה) מותר, מפני שהוא רשות אחרת (ס"ק ב').

ג. ואם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלות אפילו בפרק איזהו מקומן, והוא הדין אם עוסק בפרקים (פי' פרקי אבות) במנחה בשבת מותר לישב בצד המתפלל תוך ד' אמותיו. ויש מתיר בעוסק בתורה אע"פ שאינו מתקוני התפלות, וטוב להחמיר לעמוד, אם לא במקום הדחק, ובלאחריו אין להחמיר בזה ודוקא אם מוציא דברי תורה בשפתיו, אבל מהרהר בלבו אינו מועיל, ואפילו בעניני תקוני התפלות (אינו מועיל אם מהרהר בלבו). ויש מי שאומר כל זה דוקא מן הצד, אבל כנגדו אפילו כמלוא עיניו אסור אפילו היושב כנגד המתפלל עוסק בקריאת שמע, מפני שנראה כמשתחוה לו, וטוב להחמיר כהיש מי שאומר. ובעמידה (כנגדו) חוץ לארבע אמות ודאי אין להחמיר ובפרט אם היה עוסק בתורה, ואולי אף בתוך ארבע אמות (סעיף א' וס"ק ה' ו' ז' ח' ט' ושעה"צ י"ב).

ד. יש מי שאומר שאם היושב לצד המתפלל ידוע שהוא חלוש ואי אפשר לו בקל להרחיק ד' אמות ולישב שם, מותר לו לישב, דחולשתו מוכחת עליו שמפני כך ישב. ודוקא לישב לצד המתפלל, אבל לפניו יש מחמירים אף בחלוש (סעיף ב' וס"ק י' י"א).

ה. אם היושב ישב כבר ועמד זה בצידו, אינו צריך לקום, אלא המתפלל צריך להרחיק ד' אמות ממנו כשרוצה לעמוד ולהתפלל שהרי זה בא בגבולו, והרמ"א מוסיף "ומכל מקום מידת חסידות הוא לקום אפילו בכהאי גוונא", כדי להרים מכשול מחבירו שעשה שלא כשורה, שעמד להתפלל בתוך ד' אמות של היושב כבר בהיתר. ודוקא בביתו, אבל במנין קבוע, וכל שכן בביהכ"נ, צריך לקום דהוא מקום מיוחד לכל בני אדם. ואפילו אם המקומות קבועים לכל אחד שקנאום בדמים, נמי יש להחמיר, אך בעוסק בתורה לא יחמיר בזה, כ"ש רב שיושב עם תלמידים ולומדים, ובאו עשרה המתפללים, אין צריכים לעמוד, ואפילו מידת חסידות ליכא (סעיף ג' ס"ק י"ב י"ג י"ד. וצ"ב האם מותר לשבת כשעוסק בתורה גם כשהצבור מתפללים בזמן שנקבע לתפלה).

באילו אופנים אסור לעבור כנגד המתפלל ובאיזה אופן מותר, ומה לדעת הזוהר

א. אסור לעבור כנגד המתפלל בתוך ארבע אמות ואפילו אם המתפלל עומד בתחנונים שלאחר התפלה, כל זמן שלא פסע, מפני שמבטל כוונתו ע"י זה. ואפילו אם המתפלל משלשל הטלית על פניו ואין רואה את העובר ראוי לחוש להחמיר (דגם באופן זה מבטל

כונתו), ובפרט לפי מה שכתב הח"א דטעם האיסור מפני שמפסיק בין המתפלל לשכינה, בודאי אין להקל בזה. ואפילו אם המתפלל עומד בצד אחד מדבר שהוא קבוע, גבוה עשרה ורחב ארבעה, אסור לעבור מצד השני, אם אינו גבוה כ"כ שלא יוכל (המתפלל) להסתכל בצד השני (מפני שמבטל כונתו). וכן מצדד הפמ"ג בסימן צ' ס"ק ה' שיש להחמיר (שלא) לעבור באלמעמר"ע נגד המתפלל אף שהוא רשות בפני עצמו (סעיף ד' ס"ק ב' ג' ט"ו ובה"ל ד"ה אסור לעבור).

ב. ודוקא לפניהם, אבל בצידיהם מותר לעבור ולעמוד. ולא ילך להלאה כדי שלא יהיה כנגד פניהם, שכל שיוכל לראותו, אף שהוא צדדין שלפניו כלפניו דמי ואסור, מפני שמבטל כונתו ע"י זה. ולפי זה כ"ש שאסור לילך ולעמוד נגד פניו בתוך ארבע אמות, כן הוא לדעת המג"א, והא"ר סובר דלא אסרו רק לעבור בתוך ד' אמות נגד פניו, אבל צדדין שלפניו מותר. וכן לילך בתוך ארבע אמות ולעמוד מותר אפילו לפניו, ואפשר שיש להקל במקום הדחק (כדעת הא"ר). והזוהר בפרשת חיי שרה (בסוף הפרשה) אוסר אפילו צידיהם תוך ארבע אמות. (ובמגן אברהם כתוב שהזוהר כותב שבכל צד אסור לעבור תוך ד' אמות) (סעיף ד' וס"ק ט"ז י"ז י"ח. וצ"ע מדוע השמיט המג"א מה שכתוב בזוהר בר לקמיה שפרושו הוא שלפניו אסור כלל לעבור אפילו מחוץ לד' אמות).

ג. ויש ליזהר שלא לעבור בעת שקורין שמע ישראל (מפני שמבטל כונתו) (בה"ל ד"ה אסור).

ד. אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע שלש פסיעות אם העומד אחוריו הוא בתוך ד' אמותיו או שע"י שפוסע ג' פסיעות יגיע לתוך ד' אמות המתפלל, עד שיגמור מי שמאחוריו את תפלתו, וצריך לדקדק בזה אפילו האחרון מאריך בתפלתו ואפילו התחיל להתפלל אחריו. ואם אינו אחוריו ממש רק מרוחק לצדדין (פי' שעומד בצדדים שלפני המתפלל העומד אחריו) להמ"א אסור, ולהא"ר הנ"ל מותר לפסוע אחוריו. ואפשר שיש להקל במקום הדחק (סעיף ה' וס"ק י"ט כ' כ"א כ"ב).

שאלות ותשובות בענין לעבור כנגד המתפלל

1. שאלה: האם מותר לכהן לעבור לפני המתפלל כדי ליטול ידיו לברכת כהנים או כדי לעלות לדוכן ?

תשובה: רבינו הגר"ח קנייבסקי שליט"א וכן הגר"ן נעשטטנר שליט"א סוברים שבשביל ליטול ידיו אסור לעבור, כי בשעת הדחק אפשר לסמוך על הנטילה של הבוקר אבל בשביל לעלות לדוכן מותר. הגר"י זילברשטיין שליט"א הורה לעיין בא"א מבוטשאטש

בסימן ק"ב שהוא מיקל באם המתפלל עוצם עיניו וה"ה אם מחזיק סדור מול פניו. וכן מיקל באם יש מחיצה לפני המתפלל אע"פ שהמתפלל יכול לראות מי שעובר לפניו.

2. שאלה: מי שצריך לצאת לנקביו האם מותר לעבור לפני המתפלל ?

תשובה: מותר כדי שלא יעבור על בל תשקצו (רבינו הגר"ח שליט"א ורגרנ"ג שליט"א).

3. שאלה: מי שממהר לצאת לקחת ילד מהגן או שצריך להגיע בזמן לכולל האם מותר לו לעבור לפני המתפלל ?

תשובה: רבינו הגר"ח שליט"א אוסר. הגרי"ז שליט"א מתיר בשעת הדחק לסמוך על הא"א הנ"ל (וע"ע בתשובה של הגרנ"ג שליט"א).

4. שאלה: האם מותר לש"ץ להתחיל חזרת הש"ץ קודם שפסע ג' פסיעות לאחר התפילה בלחש ומה יעשה אם עומד אדם בתפלה מאחוריו ?

תשובה: האגרות משה או"ח ה' סימן ע' אות ח' וכן מרן הגרי"ז זצ"ל ומרן בעל הקהלות יעקב זצ"ל, סוברים שאין להתחיל חזרת הש"ץ לפני שהש"ץ פסע ג' פסיעות לאחר תפלה בלחש, ואם יש מאחוריו אדם שמתפלל יפסע לצדדין. ואם יש שורה צפופה של בני אדם שמתפללים אחוריו שאינו יכול ללכת לצדדים של המתפלל צ"ע (רבינו הגר"ח שליט"א). והגרי"ז שליט"א סובר שאם אינו יכול לפסוע אחורנית שיפזר רגליו (ואח"כ יחזור ויקרב רגליו ויתחיל חזרת הש"ץ, ושמעתי שכך הורה מרן הגריש"א שליט"א)(וע"ע בתשובה של הגרנ"ג שליט"א).

5. שאלה: שלשה שהתפללו אחד אחרי השני ושניים הראשונים גמרו והאחרון עדיין לא גמר האם מותר לראשון לפסוע אחורנית באם לא נכנס לתוך ד' אמות של האחרון ?

תשובה: מותר (רבינו הגר"ח שליט"א).

6. שאלה: בבית המדרש שיש שם זמן שהוא קבוע ללמוד ולא לתפלה ואדם בא ונעמד להתפלל קודם שהתיישבו ללמוד, האם מותר להתיישב ללמוד בתוך ד' אמות של המתפלל ?

תשובה: אסור להתיישב (רבינו הגר"ח שליט"א, והגרי"ז שליט"א).

7. שאלה: מי שנעמד להתפלל בחלל הפתח של בית הכנסת או במעברים האם מותר לעבור לפניו ?

תשובה: רבינו הגר"ח שליט"א מסתפק בזה, אבל ודאי שעשה שלא כדין. הגרנ"ג שליט"א מתיר, והגרי"ז שליט"א סובר שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הא"א הנ"ל (וע"ע בתשובה של הגרנ"ג שליט"א).

8. שאלה: המ"ב בסימן ק"ב ס"ק ט' כותב, וטוב להחמיר שלא לשבת כנגד המתפלל כמלא עיניו, האם גם בצדדין שלפניו יש להחמיר ?
תשובה: רבינו הגר"ח שליט"א סובר שאין להחמיר. הגרי"ז שליט"א סובר שיש להחמיר.
9. שאלה: האם יש חיוב לזה שמאריך בתפלה לעמוד במקום שלא יכשיל את הרבים שעוברים לפניו אפילו שעושים שלא כדין ?
תשובה: רבינו הגר"ח שליט"א סובר שאע"פ שאינו עובר על לפני עור מכל מקום ראוי לעמוד במקום שלא יכשיל הרבים. הגרי"ז שליט"א סובר שיש עליו חיוב לעמוד במקום שרבים לא יכשלו, כדי שלא יעבור על "לפני עור".
10. שאלה: מי שנעמד להתפלל בעת חזרת הש"ץ לאחר שהצבור כבר גמר תפלת הלחש האם אסור לעבור לפניו ?
תשובה: אסור לעבור לפניו, אבל ודאי שעשה שלא כהוגן (רבינו הגר"ח שליט"א).
11. שאלה: רב שלומד עם תלמידים ובא אדם ונעמד להתפלל תוך ד' אמות, כותב המ"ב בסימן ק"ב שאין צריך לקום ואפילו מדת חסידות ליכא.
א. האם גם ביחיד הלומד הדין כן ?
תשובה: רבינו הגר"ח שליט"א סובר שמידת חסידות הוא ליחיד לקום.
ב. האם מותר לשבת ללמוד אפילו לפני המתפלל או רק בצד המתפלל ?
תשובה: ישתדל להיות בצד המתפלל (הגרי"ז שליט"א).
12. שאלה: בזמנים הקבועים להתפלל האם גם אז יהיה הדין שאם ישב ללמוד קודם שהצבור נעמד להתפלל שאינו צריך לקום ?
תשובה: רבינו הגר"ח שליט"א מסתפק בזה. הגרי"ז שליט"א סובר שחייב לעמוד.
13. שאלה: האם מותר לעבור לפני המתפלל כדי ליטול כובע ומעיל המונחים לפניו על מנת להתפלל עם הצבור ?
תשובה: אסור לעבור. ויעוין באשל אברהם (בוטשאטש) סימן ק"ב שכתב: ולעבור – לפני המתפלל כדי לשמוע קדיש, או אפילו לענות אמן נראה להקל כי אין ספק בלבול דעת חבירו מוציא מידי ודאי מצוה, שלא לענות אמן. וכדי שלא לעבור על בל תשקצו נראה פשוט שנכון להקל, אך גם בשביל אמן לבד לא נראה להחמיר בזה עכ"ל, ויתכן שלפי דברי הא"א יהיה מותר, וצ"ע. ומוטב להתפלל ביחידות עם כובע ומעיל מאשר להתפלל בצבור בלי כובע ומעיל (הגרי"ז שליט"א בגליון בית דוד).
14. שאלה: מנין שמתפלל במקום שאין ספר תורה האם מותר לעבור לפני המתפלל כדי להוציא ספר תורה מההיכל וכן אם מותר אח"כ להחזיר הספר למקומו ?

תשובה: מרן הגריש"א שליט"א השיב דאפשר לסמוך על הא"א הנ"ל ולהתיר מפני כבוד ספר תורה, וכמדומני שגם מפני טרחא דצבורא (הגרי"ז שליט"א בגליון בית דוד) להלן מתשובת הגאון רבי נתן גשטטנר שליט"א ששלח אלי וע"ד שהעיר בכמר ספיקות בהלכה זו, וכגון מי שממהר ללכת ללמוד בבית המדרש אם מותר לעבור לפני המתפלל, וכן בצריך לנקביו, וכן בשליח צבור שצריך לפסוע אחורנית, וכן מי שנעמד בחלל הפתח של בית הכנסת אם מותר לעבור לפניו - יעויין בס' אשל אברהם להגאון מבוטשאטש ז"ל (או"ח סי' ק"ב) שכתב כמה קולות בדין זה, ומהם שאם יש לפניו שולחן או סטענדר שיש לצדד להקל (ולכאורה צריך לומר שהשלחן והסטנדר יש להם מחיצות של י' טפחים ברוחב ד' טפחים), וכן כשעיני המתפלל סגורות דליכא חשש בלבול יש לצדד להקל ובדרבנן הבא להחמיר עליו הראיה (ולכאורה אם בזמן שעובר הוא מתחכך במתפללים פשיטא שגם לא"א אסור כי זה ודאי, שמבלבל דעתו של המתפלל), וכן כנגד הקטן המתפלל י"ל דמותר לעבור, וכן כשאומר תחנונים שאחר התפלה וכבר גמר הברכות, וכן כדי לשמוע אמן וקדיש יש להקל, וכן כדי שלא לעבור בבל תשקצו עיי"ש. ובס' דעת תורה (או"ח סי' ק"ב ס"ד) כתב שאם עמד להתפלל במקום שרבים עוברים כגון באמצע בית הכנסת, דמי לקבר המזיק את הרבים דמותר לפנותו ואינו תופס מקומו, ועדיין צ"ע עיי"ש. גם יש לדון מהא דאיתא בשו"ע יו"ד (סי' רכ"ד) דבית הכנסת יש לו דין של בית השותפין, ומבואר בחו"מ (סי' קס"א ס"ה) דבחצר השותפין כל אחד יכול לעכב את חבירו שלא יעשה בו דבר שאין דרך אנשי המקום לעשותם עיי"ש, וא"כ לאו כל כמיניה של המתפלל לעמוד במקום שמפריע לאחרים, ומכל שכן שמפריע לשליח צבור לפסוע לאחוריו, דעי"ז גורם לטירחא דציבורא. ועיין בס' ארחות חיים על השו"ע (או"ח סי' ק"ב אות ב') בשם ס' מאורי אור להמליץ על המקילים בזמן הזה שהרוב אינם מכוונים, והמכוונים עפ"י רוב עוצמים עיניהם, ומדינא דגמרא סגי בעיניו למטה ולבו למעלה עיי"ש. והנה מכל הני טעמא יש מקום להקל היכי דאיכא חשש הפסד ללימוד תורה, או ביטול תפלה בצבור ושמיעת קדיש ואמן, או הפסד פרנסה, או טירחא דציבורא המביא למחלוקת. והיה מקום לברר כל פרט, אולם בגלל אפיסת הפנאי אסתגר בזה, וישמע חכם ויוסף לקח, עכ"ל.

ציורים

אסור לישב בתוך ארבע אמות של מתפלל, בין מלפניו בין מן הצדדין (ולא ברור מה דעת המחבר לענין לשבת מאחורי המתפלל בתוך ד' אמות ועיין בב"י ובד"מ). והרמ"א מוסיף דאף

מלאחוריו אסור וכן הסכימו האחרונים, ואין צריך ד' אמות עם האלכסון אלא ד' אמות עגולות.

אסור לישב בתוך ארבע אמות של מתפלל, ויש מי שאומר כל זה דוקא מן הצד, אבל כנגדו אפילו כמלוא עיניו אסור אפילו היושב כנגד המתפלל עוסק בקריאת שמע, מפני שנראה כמשתחוה לו, וטוב להחמיר כהיש מי שאומר.

ואם מתפלל וה"ה כשאומר פרקי אבות במנחה בשבת מותר לישב בצד המתפלל. אבל אם עוסק בתורה יש להחמיר שלא לישב בצד המתפלל אם לא במקום הדחק, ובלאחריו אין להחמיר. וכל זה דוקא אם מוציא בשפתיו.

יש מי שאומר שאם היושב לצד המתפלל ידוע שהוא חלוש ואי אפשר לו בקל להרחיק ד' אמות ולישב שם, מותר לו לישב, דחולשתו מוכחת עליו שמפני כך ישב. ודוקא לישב לצד המתפלל, אבל לפניו יש מחמירים אף בחלוש.

אם המתפלל עומד בצד אחד מדבר שהוא קבוע, גבוה עשרה ורחב ארבעה (טפחים), מותר לישב בצד השני אפילו בתוך ד' אמות, דהא מפסיק רשות, וכן (לשבת) באלמעמר"ע (פי', בימה) מותר, מפני שהוא רשות אחרת.

אסור לישב בתוך ארבע אמות של מתפלל ואף לסמוך (דהיינו, שאם ינטל אותו דבר שסומך עליו, יפול) אסור.

אך סמיכה במקצת, שאם ינטל יוכל לעמוד, יש להקל במקום הדחק.

אם היושב ישב כבר ועמד זה בצידו, אינו צריך לקום, אלא המתפלל צריך להרחיק ד' אמות ממנו כשרוצה לעמוד ולהתפלל שהרי זה בא בגבולו, והרמ"א מוסיף "ומכל מקום מידת חסידות הוא לקום אפילו בכהאי גוונא".

אם היושב ישב כבר ועמד זה בצידו, אינו צריך לקום, ודוקא בביתו, אבל במנין קבוע, וכל שכן בביהכ"נ, צריך לקום.

אסור לעבור כנגד המתפלל בתוך ארבע אמות. ודוקא לפניהם, אבל בצידיהם (וה"ה מאחוריו) מותר לעבור ולעמוד. והזוהר בפרשת חיי שרה (בסוף הפרשה) אוסר אפילו בצידיהם תוך ארבע אמות.

ולא ילך להלאה כדי שלא יהיה כנגד פניהם, שכל שיוכל לראותו, אף שהוא צדדין שלפניו כלפניו דמי ואסור, מפני שמבטל כונתו ע"י זה. כן הוא לדעת המג"א, והא"ר סובר דלא אסרו רק לעבור בתוך ד' אמות נגד פניו, אבל צדדין שלפניו מותר ואפשר שיש להקל במקום הדחק.

ויש ליזהר שלא לעבור בעת שקורין שמע ישראל (מפני שמבטל כונתו. ועיין בהלכות סעיף א' השני). ולענין תפלה אם משלשל את טליתו על פניו בעת שמתפלל שמונה עשרה עיין בבה"ל דבור המתחיל אסור.

אסור לעבור כנגד המתפלל בתוך ארבע אמות ואפילו אם המתפלל עומד בצד אחד מדבר שהוא קבוע, גבוה עשרה ורחב ארבעה, אסור לעבור מצד השני, אם אינו גבוה כ"כ שלא יוכל (המתפלל) להסתכל בצד השני (מפני שמבטל כונתו).

אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע שלש פסיעות אם העומד אחוריו הוא בתוך ד' אמותיו או שע"י שפוסע ג' פסיעות יגיע לתוך ד' אמות המתפלל, עד שיגמור מי שמאחוריו את תפלתו.

ואם אינו אחוריו ממש רק מרוחק לצדדין (פי' שעומד בצדדים שלפני המתפלל העומד אחריו) להמ"א אסור, ולהא"ר הנ"ל מותר לפסוע אחוריו. ואפשר שיש להקל במקום הדחק.